

Lars F Eklund

Vad är naturrätten och hur är den grund för mänskliga rättigheter?

JUSTITIA ET PAX

KOMMISSIONEN FÖR RÄTTVISA OCH FRED

Rapport #6 i skriftserien

Justitia et pax reder ut begreppen

KORT RAPPORT I SERIEN
»JUSTITIA ET PAX REDER UT BEGREPPEN«

6

LARS F EKLUND

Vad är naturrätten och hur är den grund för mänskliga rättigheter?

JUSTITIA ET PAX
KOMMISSIONEN FÖR
RÄTTVISA OCH FRED

FÖRORD

»JUSTITIA ET PAX reder ut begreppen« är en serie korta rapporter i ämnen som ligger inom ramen för det som Kommissionen Justitia et pax (Rättvise- och fredskommissionen) i Stockholms katolska stift har i uppgift att främja de troendes engagemang i, liksom ge biskopen råd om. Dvs den katolska kyrkans sociallära och hur den kan upplysa oss för att byggandet av våra mänskliga gemenskaper kan ske alltmer efter Jesus Kristus värdeskala – alltid med det eviga livet, i vilket allt fullbordas av Gud, i sikte. För att något en dag ska kunna fullbordas, måste det börja här och nu, genom oss, där vi är.

Tillsammans med ett videoavsnitt med varje rapportförfattare, där respektive rapport presenteras i samtals-/intervjuform, vill texterna, som den här föreliggande, vara underlag för reflektion och samtal i de katolska församlingarna runt om i stiftet. Tanken är enkel: när vi blir på det klara med grundläggande begrepp och villkor för mänsklig växt och det gemensamma goda, liksom identifierar hinder, kan vi också bättre prioritera vad vi ska göra.

Justitia et pax hoppas att materialet i denna serie kan hjälpa läsare och åhörare att få klarhet i några grundläggande begrepp och villkor. Vi, eller våra författare åt oss, reder förvisso ut vissa saker, men vi och författarna vill framförallt göra det möjligt för saker att bli bättre utredda och klarlagda hos var och en som tar emot tankarna som uttrycks, för att i nästa steg kunna rikta tal och handlande.

För rapporternas innehåll svarar respektive författare, av vilka några är katoliker, några inte (dock med goda kontakter med, och kännedom om, den katolska kyrkan). Som beställare av texterna garanterar Justitia et pax att uppfattningar som framförs inte går emot vad kyrkan tror eller lär. I de fall texterna refererar till kyrkans lära eller till kyrkliga tolkningstraditioner framgår det. Men som helhet vill texterna uttrycka det som är idén bakom allt som inte handlar om absoluta värden (det mänskliga livets början, slut och tillkomst-/tillväxtförutsättningar, samt friheten att söka Gud) i den katolska socialläran: att ett kristet medborgarskap låter det praktiska förnuftet upplysas av tron. Så kan det agera i vår tids viktiga sociala, ekonomiska, kulturella, politiska och ekologiska frågor, på ett sätt som ökar Kristus närvaro i alla våra relationer, nära och långväga. Med den olikhet, och utbyte av argument mellan olikheter, som ges av sammanvägningen mellan trons upplysning och våra övriga värderingar och erfarenheter. Men med målet att göra vad vi kan och bör för att bygga Guds rike.

Jag vill rikta ett stort tack till författarna som bidragit till rapporterna och de digitala samtalen liksom till alla som bidragit med allt praktiskt för projektets genomförande. Från Justitia et pax-kommissionens sida är det vår förhoppning att det som rapporterna och reflektionen över dem bidrar med, i nästa steg kan konkretiseras i några olika arbetsgrupper inom respektive område.

Stockholm i maj 2023

P. THOMAS IDERGARD SJ

*Ordförande i Justitia et pax
i Stockholms katolska stift*

VAD ÄR NATURRÄTTEN OCH HUR ÄR DEN GRUND FÖR MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER?

Det finns förvisso en riktig lag, och det är det rätta förnuftet; den stämmer överens med naturen och finns hos alla människor; dess förbud avhåller människan från felaktiga beslut... Det är ett helgerån att ersätta den med en lag som motsäger den; det är förbjudet att försumma en enda av dess bestämmelser; och ingen människa har rätt att helt och hållet upphäva den.

MARCUS TULLIUS CICERO: DE RE PUBLICA, 3, 22, 33
CITERAD I KATOLSKA KYRKANS KATEKES, NR 1956

Introduktion

NATURRÄTTEN HANDLAR OM etik såsom grundad i den mänskliga naturen och uppfattad av det mänskliga förnuftet. Ordet natur har i detta sammanhang den betydelse det har i den klassiska och kristna filosofiska traditionen, såsom till exempel hos Aristoteles, Cicero, Augustinus och St Thomas av Aquino, och inte riktigt den betydelse ordet natur har i dagligt bruk, såsom i, till exempel, Naturvårdsverket eller »naturlagarna« (Jfr. eng. »*Laws of nature*«) . Naturrätten handlar *inte* om »hur det är ute i naturen«. Med *människans natur* avses allt det som är gemensamt för oss människor. Den är densamma alltid och överallt. Människans natur handlar om vilken *typ av varelse* människan är och vad som därav följer för vårt handlande och liv tillsammans med andra människor. Naturrätten handlar om de etiska och moraliska relationer som måste respekteras för att vi skall kunna leva *som just människor*. Ett samhälle i vilket naturrätten inte respekteras blir definitionsmässigt mer eller mindre *omänskligt*. Naturrätten består av olika delmängder såsom naturlig rättvisa, den naturliga (moral)lagen och människans naturliga rättigheter och skyldighe-

ter. Dessa begrepp handlar om olika aspekter av och på samma materia. Vi kommer att återkomma till dem. Innan vi går vidare – detta skall ju vara en begreppsutredande text – så kan det för att undvika missförstånd vara värt att notera att där vi säger naturrätt, precis som man i Tyskland talar om *Naturrecht*, så använder man på engelska begreppet *Natural law* som samlingsbegrepp för allt relaterat till naturrätten. Det är alltså i stort sett samma sak som avses med båda begreppen, lite analogt med hur det tyska ordet för rättsstaten, *Rechtsstaat*, på engelska täcks av begreppet *Rule of Law*.

☞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Heinrich Rommen: *The Natural Law*

Charles Rice: *50 questions on the Natural Law*

Jay Budziszewski: *The Line through the Heart*

Den mänskliga personen – om människans natur

För att kunna ha en *korrekt* uppfattning om naturrättens innebörd krävs en korrekt uppfattning om vad en människa *är*. Sanningen gör oss fria. Här följer några grundläggande aspekter: Varje människa är en *person*, det vill säga en varelse till *sin natur* utrustad med *förnuft* och *fri vilja*. Varje människa är till sin natur en *kroppslig varelse*, könsdifferentierad som man eller kvinna, med en *immateriell själ* som är kroppens form och intellektets och viljans säte. Varje människa är såsom förnuftsvarelse utrustad med fri vilja *ansvarig* för sina medvetna, valda, handlingar och därigenom en *moralisk varelse*. Varje människa är en *social varelse*, som med nödvändighet kommer till, lever i och utvecklas genom gemenskap med andra människor. Varje människa är genom sitt intellekt kapabel att söka kunskap och sanning och hon är därigenom också kapabel att söka kunskap om och gemenskap med Gud, hennes och allting annats skapare. När varje människa kommer till så har hon, från konceptionen, en mängd potentialiteter som förverkligas – aktualiseras – genom *aktivitet*. Man kan, i Aristoteles efterföljd, jämföra med hur ett ekollon utvecklas till

en fullt förverkligad ek, i vilken alla ekens potentialiteter fått aktualiseras. Att utvecklas till en fullvuxen ek är ekollonets inneboende ändamål. Observera att eken inte blir en ek först när den förverkligat alla sina potentialer – det är hela tiden en ek, inte en gran eller gris. På samma sätt är den mänskliga personen under alla sina utvecklingsfaser, från konceptionen och framåt, en mänsklig person som utvecklas och utvecklar sig, i enlighet med sin natur som mänsklig person, som embryo, som foster, som spädbarn och så vidare. *Det är därför att hon redan från början är en mänsklig person med en sådans alla potentialiteter som denna utveckling alls kan äga rum.* Såsom en *unik* individ – Du är inte jag och jag är inte Du – är varje mänsklig person *sitt eget inneboende ändamål* och definitionsmässigt oersättlig. Det finns bara en person som är Du. Behandlar man en mänsklig person som blott ett redskap för något annat, till exempel som »humankapital«, så behandlar man henne inte som den typ av varelse som hon faktiskt är. Såsom en till sin natur förnuftig varelse med fri vilja så skiljer sig varje mänsklig person åt från andra organismer. Hennes agerande är inte, likt till exempel älgens, instinktsstyrt. Hon har tvärtom, med St Thomas av Aquinos ord, *herravälde över sina egna handlingar*. Hon måste som förnuftig och moralisk varelse i mångt och mycket *själv välja* de handlingar som förverkligar henne som person, och undvika andra. Detta innebär inte att det hos människan inte finns sådant som påminner om djurens instinkter, men hennes beteende determineras inte av dem. Mer om detta senare. Människan är i sin strävan efter att förverkliga sig som person hjälpt av *dygderna*, främst då kardinalsdygderna: Klokhet eller omdöme, rättvisa, mod och uthållighet samt måttfullhet. Dessa dygder är av oss själva aktualiserade egenskaper som vi växer i genom att utöva dem. Här är inte tillfället att redovisa deras inbördes sammanhang och fullständiga betydelse för ett mänskligt handlande, men det torde vara uppenbart för alla, att om man istället för att odla dem handlar omdömeslöst, orättvist, fegt och måttlöst så är det ett säkert recept för personlig existentiell katastrof och

förstörda relationer till medmänniskorna. Genom att agera i enlighet med dygderna så förverkligar vi vår potential som personer och blir på så sätt bättre människor.

∞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Jacques Maritain: *The Person and the Common Good*

Norris Clarke: *Person and Being*

Josef Pieper: *Living the Truth*

och *The Four Cardinal Virtues*

Jean Porter: *The Recovery of Virtue*

Den mänskliga personens värdighet

I vårt samhälles offentliga samtal refereras det ofta – med rätta – till alla människors lika värde. Då vi alla har samma mänskliga natur är vi alla i grunden jämlika. Men jag har genom åren lagt märke till att viss förvirring ofta uppstår när man då frågar: Är detta lika värde högt eller lågt? Vi skall se hur den klassiska kristna naturrättsliga traditionen besvarar denna fråga genom att peka på den mänskliga personens inneboende *värdighet*. För många idag väcker nog ordet »värdighet« snarast associationer till pompösa beteenden och pretentiösa attityder. Det är därför viktigt att vi från början rätt förstår vad ordet har för betydelse i den naturrättsliga traditionen. Vårt ord »värdighet« är i detta sammanhang en översättning av latinets *dignitas* som också skulle kunna översättas som dignitet eller, ännu tydligare, *rang*. Uttrycket refererar till det som i den klassiska filosofin kallas *varats hierarki*. Varats hierarki syftar på att det i vår värld finns ett antal grundläggande nivåer av existensformer: Död material/ mineraler, växtriket, djurriket och till sist vi människor. På den första nivån finns existens och utbredning i rummet, på nästa nivå finns därtill ämnesomsättning och reproduktion, på nästa nivå finns därtill rörlighet, en sorts medvetenhet och förmåga till sinnesintryck och emotioner, på nästa nivå – vår nivå – därtill allt som följer av vårt intellekt: fri vilja, abstraktion, reflexion, kontemplation, etc. Allt det som är *specifikt*

för oss människor. Det »hierarkiska« i detta består alltså i att varje ny – »högre« – nivå inkluderar det som finns i de lägre, i en kedja av växande komplexitet. Högst i denna ontologiska hierarki finns den mänskliga personen, som St. Thomas av Aquino kallar »det mest perfekta i hela naturen«. Det är de egenskaper som placerar oss högst – Guds änglar undantagna – i varats hierarki som traditionellt åsyftas med uttrycket att vi är *skapade till Guds avbild*. Eftersom den mänskliga personen rymmer alla nivåer av existens i världsalltet kallades människan i den klassiska filosofin ofta för ett »mikrokosmos«. Vi såg i föregående avsnitt att varje mänsklig person är unik och ett självändamål. Vi ser nu också att den mänskliga personen står högt i varats hierarki. Utifrån dessa insikter står det klart att människans – varje människas – »värde« är *högt: Högst av jordiska varelser*. Fyra ytterligare saker kan noteras om varats hierarki.

För det första: Ju högre upp i hierarkin man kommer, desto mer tydligt framträder entiteterna som individer. En ros är mer en individ än en lerpöl, en hund mer en individ än en ros, en människa mer en unik individ än en hund.

För det andra: För varje ny nivå ökar möjligheterna till interaktion med omvärlden. En sten interagerar med omvärlden blott genom att man till exempel snubblar på den, en människa har alla underliggande nivåers förmåga till interaktion med omvärlden och därtill det specifikt mänskliga *språket* som möjliggör intellektuell verbal kommunikation.

För det tredje: Lite paradoxalt, kan det tyckas, är man som varelse alltså mer »social« ju mer »individ« man är.

För det fjärde: Varje högre nivå så att säga »använder« de lägre (växter växer i marken, djur betar växter, vi äter grönsaker och kött etc) vilket alltså är något *naturligt* för oss, givet vår plats i varats hierarki. Varje lägre nivå existerar i en viss mening för de högre. Längre fram skall vi behandla människans

naturliga rättigheter. Det är dock på sin plats att redan här peka på att olika naturliga mänskliga rättigheter refererar till olika nivåer i varats hierarki, varvid rätten till liv är den mest *grundläggande* såsom förutsättning för alla andra rättigheter medan rätt till sanningsökande och religionsutövning är de *högsta* i meningen mest relaterade till det specifikt mänskliga. Gemensamt för alla naturliga rättigheter är att det syftar till något *genuint mänskligt gott*.

∞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Thomas av Aquino: *Summa contra gentiles*, IV, 11

E. F. Schumacher: *A Guide for the Perplexed*

Gerard M. Verschuuren: *At the Dawn*

of Humanity och *Aquinas and Modern Science*

Edward Feser: *Five Proofs of the Existence of God*

Naturrätten I: Naturlig rättvisa

Naturlig rättvisa handlar om det rätta i relation till andra människor oberoende av vad som står i den ena eller andra lagboken, på basis av människans och sakens natur. Rättvisa formuleras i den klassiska traditionen som att ge åt var och en vad som tillkommer honom eller henne, och syftar till att bevara eller återställa den grundläggande jämlikheten mellan oss människor som ju alla är av samma natur. Naturlig rättvisa är att handla »juste«. Observera att naturlig rättvisa *inte* är att behandla alla exakt lika – då skulle ju till exempel en frisk få samma sjukvård som en sjuk! Till den naturliga rättvisan hör sådant som att lämna tillbaka saker man lånat. Vi kan också tänka på professorn i praktisk filosofi som ägnar dagen åt att föreläsa om att naturlig rättvisa inte finns, utan att man inför beslut istället bör göra en nyttokalkyl – »största möjliga lycka åt största möjliga antal« – enligt utilitarismens teori. När han sedan skall åka hem köper han en bussbiljett för 50 kronor och betalar med en hundralapp. Då inträffar det märkliga. Han förväntar sig att få 50 kronor tillbaka som växel. Det *sista* han förväntar sig är att busschauffören skall

göra som professorn sagt i sina föreläsningar för att avgöra om han skall ge tillbaka eller behålla växeln. Vissa teorier följs bara på kontorstid. Ute i den verkliga verkligheten är det naturligt rättvisa som gäller och professorn vet mycket väl att han *blivit bestulen* om chauffören behåller växeln. En maka som upptäcker att maken har varit otrogen *vet* att hon har utsatts för ett brott mot den naturliga rättvisan, oaktat att äktenskapsbrott inte är ett lagbrott i Sverige.

Den naturliga rättvisan manifesteras också i den utbredda insikten att det skall råda proportion mellan brott och straff. Utifrån våra insikter i det naturligt rätta tar vi anstöt om någon skulle dömas till livstids fängelse för snatteri eller om en oskyldig bestraffas. Våra gemensamma insikter i den naturliga rättvisan är egentligen grunden för det som kallas »det allmänna rättsmedvetandet«. I Sverige avfärdas detta ofta som kollektiva känslostormar, men det handlar i grunden om *förnuftets* insikter utifrån den naturliga rättvisan. Detta innebär inte att det allmänna rättsmedvetandet inte kan ta fel i enskilda fall, till exempel till följd av desinformation.

Vid sidan av och utöver den naturliga rättvisan finner vi det som kallas *positiv* rätt. Det handlar då om avtal eller statlig lagstiftning som rör saker utöver eller bortom den naturliga rättvisan. Den naturliga rättvisan säger ju till exempel inget om huruvida man skall ha höger- eller vänstertrafik, eller om rösträttsåldern skall vara 18 eller 20 år. Den positiva rätten får dock aldrig vara *i strid* med den naturliga rättvisan. Då blir den en verklig orättvisa, och en lag i strid med den naturliga rättvisan är egentligen inte en riktig lag. Den absurda idén att endast positiv rätt är riktig rätt och att den inte behöver följa naturrätten utan har all sin grund i lagstiftarnas *vilja* kallas *rättspositivism*.

∞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Thomas av Aquino: *Summa theologiae*, I-II, q 57–78

Naturreätten II: Den naturliga morallagen

Varje gång vi utför mänskliga handlingar – förnuftsgrundade och fritt valda – så väljer vi det vi väljer för att det för oss framstår som gott i något avseende. Detta goda kan vara gott i en mängd olika men relaterade betydelser, typ att något smakar gott eller är gott för att det ger oss kunskap. Allt som attraherar oss gör det såsom något gott, i en eller annan mening. Det som förefaller oss som något ont undviker vi. Detta är deskriptivt hur vi faktiskt alltid agerar men också normativt, ett påbud: *Gör det goda och undvik det onda*. Detta är den *naturliga morallagens första bud*, och det är så att säga »inbyggt« i vår natur som förnuftsmässigt handlande varelser. Några saker kan observeras. En är att det är definitionsmässigt omöjligt att sträva efter det onda såsom ont – strävar man efter något ont så har man misstagit sig och uppfattar det som något gott. Förutom att vi kan missta oss om vad som verkligen är gott så kan vi också handla fel genom att prioritera fel mellan olika goda, till exempel genom att söka omedelbar behovstillfredställelse på ett sätt som ställer till det på sikt eller söka det goda under fel omständigheter, såsom att pälla grannens äpplen. En annan sak att lägga märke till är att vi alltid handlar utifrån en hierarki av goda värden, det vill säga något övergripande gott vägleder alltid hur vi söker handla gott, så att det för oss mot det övergripande goda. Alla har i varje givet ögonblick något de uppfattar som det högsta goda och som vägleder allt handlande, därför att vi tror oss därigenom bli lyckliga. Den klassiska naturrettstraditionen pekar ut att det verkligt högsta goda är Gud och alla möjliga problem uppstår om man i Guds ställe sätter till exempel rikedom, makt, njutning, arbetslinjen, klimatet eller något annat. Det vill säga gör en avgud av något som inte är Gud.

I strävan att göra det goda och undvika det onda har vi hjälp av våra naturliga inklinationer, det vill säga tendenser som likt instinkter är inbyggda i vår natur och som hjälper oss att se vårt autentiska goda, men som inte är så starka att de

upphäver vår fria vilja. Vi måste välja att vägledas av våra inklinationer, som handlar om sådant som att bevara liv och hälsa, att leva ordnat tillsammans med andra, att fortplanta sig och bilda familj samt söka kunskap och sanning. Det goda kan sökas på oräkneliga sätt, men våra inklinationer hjälper oss förstå att vissa saker aldrig kan vara något mänskligt gott utan alltid skall undvikas; att mörda, att stjäla, att vara otrogen, att ljuga och bedra och så vidare. På så sätt kan den naturliga morallagens första bud konkretiseras genom flera: Du skall inte dräpa, Du skall inte stjäla, etc.

Den uppmärksamme noterar här en likhet med innehållet i Dekalogen. Det beror på att det här egentligen handlar om en och samma lag som vi har kännedom om på två olika sätt, den naturliga lagen genom vårt blotta förnuft och den gudomliga lagen genom det Gud uppenbarat för oss. Den uppmärksamme noterar också att till de skyldigheter som den naturliga morallagen bjuder oss att iaktta korresponderar *naturliga rättigheter*: Du skall icke dräpa – rätten till liv, Du skall icke stjäla – rätten till egendom, och så vidare.

☞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Thomas av Aquino: *Summa theologiae*, I-II, q 1–3

Jay Budziszewski: *What We Can't Not Know*

Jean Porter: *Natural and Divine Law*

och *Nature as Reason*

Brian M. McCall: *The Architecture of Law*

Naturreätten III: Naturliga rättigheter och skyldigheter

Naturliga rättigheter och skyldigheter korresponderar till varandra i en väv av moraliska relationer, rättmätiga anspråk och förpliktelser. Lite exempel: Mannen och kvinnan som sätter barn till världen får därigenom ett *gemensamt ansvar* för barnets liv, försörjning, omvårdnad, lärande och karaktärsdaning. Ansvar innebär en *naturlig skyldighet* visavi barnet att ta hand om det. Barnet har motsvarande *rättmätiga anspråk* – *naturliga rättigheter* – visavi föräldrarna. För att

föräldrarna skall kunna fullgöra sina skyldigheter mot barnet så får det omgivande samhället inte hindra dem från att göra så – *föräldrarna har naturliga rättigheter* gentemot det omgivande samhället inklusive staten att fatta beslut om barnets omvårdnad, utbildning och så vidare. För att kunna ta fullt ansvar för de barn som kan följa av samlivet mellan man och kvinna så måste mannen och kvinnan, innan samlivet inleds, lova varann att hålla ihop och ta ansvaret gemensamt, det vill säga ingå äktenskap. De har därför visavi staten en *naturlig rättighet att ingå äktenskap*. För att kunna ta hand om barnen på ett adekvat sätt behövs trygga materiella omständigheter, vilket medför *naturliga rättigheter till arbete, ett hem och enskild egendom*. Den naturliga rätten till enskild egendom innefattar att ha rådighet över det ägda, det vill säga kunna bestämma hur det ägda skall användas. Rätten innefattar alltså att ge av det ägda, till exempel såsom arv eller gåva till behövande. I vår tid diskuteras ofta arv och »tiggeri« med fokus på mottagarna, men i ett naturrättsligt perspektiv är alltså även rätten *att ge* i fokus. Inskränkningar i tiggeri och arvsrätt innebär ofta kränkningar av rätten till enskild egendom. Dessa exempel ger en delbild av den stora väv av naturliga rättigheter och skyldigheter vi människor lever i. Det är denna väv som i juridisk form återspeglas i den stora konventionerna om mänskliga rättigheter. *De genuina grundläggande mänskliga rättigheterna följer av naturrätten, eller så finns de egentligen inte alls*. De är inte gåvor från staten eller FN, ej heller blott uttryck för politiska majoriteters vilja, utan *reellt existerande relationer* som utgör nödvändiga villkor för ett verkligt mänskligt liv, med sin grund i den mänskliga naturen.

☞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Johannes XXIII: *Pacem in terris*

Thomas D. Williams: *Who is My Neighbor*

Naturreätten som realitet och som idé- och lärdomstradition

Naturreätten existerar som verkliga relationer mellan verkliga människor. Som sådan realitet har den funnits så länge det funnits människor och kommer att finnas så länge vi människor förblir människor. Denna realitet är något vi utröner, upptäcker och vinner insikt i. Inte något vi uppfinner. Det är viktigt att tankemässigt kunna hålla isär å ena sidan naturreätten som en existerande realitet och å andra sidan naturreätten som idé- och lärdomshistorisk tradition. Naturreätten är alltid densamma, men de teoretiska insikterna i den skiftar i tid och rum. Nya insikter kan vinnas, men vunna teoretiska insikter kan också glömmas bort eller trängas undan. Insikter lever inte vidare automatiskt. Och mörka krafter kan vilja utplåna dem.

För att den naturliga rättvisan skall kunna råda i våra samhällen och de naturliga mänskliga rättigheterna kunna förstås och respekteras så måste den naturrettsliga traditionen hållas levande och spridas. Varje generation skall inte vara hänvisad till att, så att säga, börja om från början. Vi har alla en roll i att hålla mörkret borta. För den enskilde kan svårigheterna att inse och hålla fast vid det naturligt rätta ha många orsaker; bristande kunskap och erfarenhet, lättja, eftergivenhet mot passioner och drifter eller önsketänkande och sådant. Det är väl därför H C Andersen låter det vara ett barn som påpekar att kejsaren är naken. Barn kan inte, till skillnad från vuxna, ljuga för sig själva. Vad avser hela samhällen och kulturer bottnar undanträngandet av naturrettsliga insikter oftast i indoktrinering, till exempel genom falska religioner, politiska ideologier eller starka sociokulturella trender. Inte sällan ges dessa i vår tid en förment vetenskaplig klädnad, såsom i fallen med rasbiologin eller den så kallade genusvetenskapen. I dessa fall är det felaktig teori som motiverar undanträngandet.

En annan bottenplatta för samhälleligt undanträngande av naturrätten är det faktum att en viss typ av orätt handlande, under en viss tid och i ett visst område, av olika skäl kan bli så utbredd att många människors förmåga att se det orätta, i sak och handlande, trubbas av. Här är det utbredd praktik som grundar undanträngandet. Vi kan ibland helt enkelt ha svårt att se det orätta – och onaturliga – i sådant som de flesta omkring oss verkar acceptera. Ett tydligt historiskt exempel på detta är den utbredda acceptansen av rasbaserat slaveri i den amerikanska Södern före inbördeskriget. I våra nutida samhällen rör det sig ofta om orätta handlanden relaterat till relationer och samliv: Äktenskapsbrott, porrindustrin, aborter och sodomi inte bara tolereras utan accepteras och stundtals till och med glorifieras.

Ett annat, jämförande, exempel på hur indoktrinering och praxis kan skapa en sociokulturell blindhet för det orätta: Människor i vissa delar av världen fortsätter med den arkaiska seden att könsstympa flickor. De uppfattar detta som normalt, men skulle nog bli chockerade av förfarandet i vår del av världen varvid både kvinnor och män könsstympas för att »byta kön« (som om det gick) . Människor i vår del av världen förfaras med rätta av könsstymningen av flickor i vissa delar av världen, men reser inga invändningar mot »könskorrigering« stympningar. Utifrån ett naturrättsligt perspektiv är naturligtvis *båda* formerna av stympningar orätta, då de kränker den kroppsliga integriteten och förstör istället för aktualiserar genuina mänskliga potentialer.

Egentligen krävs det inte särskilt mycket naturrättslig reflexion för att se att dessa fenomen inte är något autentiskt gott för den mänskliga personen och strider mot den naturliga morallagen. Dygderna kloket och rättvisa hjälper oss att se det. Ofta är de krafter som vill åsidosätta naturrätten väl medvetna om människors allmänna förmåga att känna igen kränkningar av den. Sådana krafter karaktäriseras därför av en omfattande manipulering av språket för att dölja vad som

pågår. Fenomen som »samkönade äktenskap«, »avbrytande av havandeskap« och »speciell militär operation« hade varit svårsålda om de istället beskrivits som institutionaliserad sodomi, fosterfördrivning och brutalt anfallskrig.

Att en spade får kallas en spade är därför viktigt för att brott mot naturrätten skall kunna ses klart. Men det räcker inte att se. För att dessutom *våga göra* något åt saken krävs en annan av kardinalsdygderna: *Mod*. Den som i vårt samhälle står upp för ofödda barns rätt till liv har goda utsikter att bli betraktad som en stolle eller till och med som ett hot mot den rådande samhällsordningen. Precis som en gång Bartholomeo de las Casas då han försvarade den amerikanska urbefolkningens rättigheter eller som abolitionisterna i den amerikanska Södern. Men de har haft och har rätt.

∞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Johannes Paulus II: *Veritatis splendor*

Yves R. Simon: *The Tradition of Natural Law*

Pamela Hall: *Narrative and the Natural Law*

Josef Pieper: *Abuse of Language – Abuse of Power*

APPENDIX

KATOLSKA KYRKAN OCH DEN NATUR- RÄTTSLIGA IDÉ- OCH LÄRDOMSTRADITIONEN – EN KORT HISTORISK GENOMGÅNG

Existensen av en naturlig rätt och en naturlig morallag har varit en del av kyrkans undervisning sedan dess första tid, tydligt manifesterad i Romarbrevets tal om lagen som är skriven i människornas hjärtan. Detta kan verka kontraintuitivt: Varför skall kyrkan, som har ett direkt uppdrag från Gud att förkunna Guds uppenbarade lag, bry sig om en morallag som kan förstås med förnuftet utan kyrkans förkunnelse? Svaret har berörts ovan: Därför att det i princip rör sig om samma lag. Guds eviga lag är känd för oss människor i form av den uppenbarade gudomliga lagen och i form av den naturliga lagen såsom uppfattad av förnuftet oberoende av uppenbarelse. Såsom »expert« på den uppenbarade lagen har kyrkans *läroämbete* ett uppdrag att identifiera när naturrättslig reflexion *tar miste* i ett konkret spörsmål eller helt åsidosätts och omvänt att peka ut rätt riktning för reflexionen. En specifik aspekt av detta är att det ofta är kyrkans läroämbetes *uppgift att säga »nej«*. Kyrkan framstår därför ofta som motvals i förhållande till samhällliga trender, vilket obegåvade människor tolkar som konservatism. Kyrkan uppfattades som en broms på utvecklingen eller bakåtsträvande när man till exempel kritiserade slavhandeln, när man försvarade urbefolkningars rättigheter, när man kritiserade tvångssteriliseringar och eugenik och när man varnade för kommunism och nazism. I efterhand ser man att kyrkan stod för *genuint framåtskridande* då man värnade den naturliga rättvisan. Utöver läroämbetets specifika uppgift så har kyrkan som gemenskap en vidare roll

när det gäller naturrätten. Kyrkan, en 2 000 år gammal gemenskap spridd över hela världen, är idag helt enkelt *de facto* den främsta bäraren av den naturrättsliga idé- och lärdomstraditionen. I denna tradition kan ett antal utvecklingsfaser urskiljas. Dessa belyses helt kort nedan.

Kyrkofädernas tid

Den tidiga kyrkan levde i det romerska imperiet var den naturliga rätten var en levande tradition, dels genom den stoiska filosofiska skolan, men också som en referenspunkt för den romerska rätten. Den romerska rätten var ju något som kyrkan på gott och ont fick förhålla sig till, först som förföljd av staten, senare som imperiets bärande religion med de möjligheter att påverka rätten det innebar. I denna senare fas bedrevs också ett jämförande arbete mellan gudomlig lag och romersk lag för att identifiera generellt giltiga rättsprinciper. Det uppmärksammas kanske för lite hur många av kyrkans tidiga apologeter, skriftställare och biskopar som faktiskt var jurister eller retoriskt skolade sakförare, såsom Tertullianus, Minucius Felix, Cyprianus, Lactantius och Ambrosius. Störst inflytande på naturrättstänkandet under denna tid hade nog statsmannen och filosofen Marcus Tullius Cicero – ett inflytande som ekar in i vår tid, då Cicero är den ende förkristne författaren som citeras i *Katolska kyrkans katekes*. I ett avsnitt om just naturrätten. Under denna tid definierades också personbegreppet, vilket fått enorm betydelse för senare naturrättsteori.

∞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Paulus: *Romarbrevet*, 2:14

Marcus Tullius Cicero: *De legibus*
och *De re publica*

Augustinus: *De libero arbitrio*, I, 5-15

Justinianus: *Institutiones*, I, 1-2

Isidorus av Sevilla: *Etymologiae*, V

Cary J. Nederman: *The Bonds of Humanity*

Högmedeltiden

Under denna tid tas enorma steg i utvecklandet av den naturrättsliga traditionen. Gregorius VII:s kyrkliga reformer, grundandet av de första universiteten, organiserandet av den kyrkliga kanoniska rätten i det så kallade *Gratianus dekret*, den återupprättade kontakten med den grekiske filosofen Aristoteles arbeten samt utvecklandet av gemensamma rättsprinciper för hela den västliga kristenheten – den så kallade *Ius commune* – på basis av den kanoniska rätten, den romerska rätten och naturrätten är viktiga komponenter i denna utveckling. Det utan jämförelse största namnet under denna period är St Thomas av Aquino som av kyrkan getts titeln *doctor communis* – vår gemensamme lärare. I kyrkans naturrättsliga tradition har man alltid främst vänt sig till människorna som handlande moraliska varelser och därför oftast uttryckt sig i termer av påbud – gör detta, undvik detta – men under denna tid börjar mer uppmärksamhet ägnas åt den *enskilda personen som subjekt för individuella naturliga rättigheter*. Detta gäller inte minst i sammanhanget av rättsliga procedurer, det som på nutida engelska kallas *due process*. Det utvecklades en ordning för rättegångar, den så kallade *Ordo Iudiciarius* som slog fast sådant som att ingen får hållas fängslad utan åtal och dom, att alla har rätt till ett försvar, att ingen får straffas två gånger för samma brott och att ingen kan ha en skyldighet att göra det omöjliga. Många av de rättigheter som följer av *Ordo Iudiciarius* återspeglas i nutida dokument om mänskliga rättigheter. Av stor betydelse för många blev också utvecklingen inom kanonisk rätt avseende rättigheter i samband med äktenskap och familj, såsom kravet på parternas fria samtycke och barns naturliga rätt visavi sina föräldrar till omvårdnad och försörjning.

☞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Baumgarth & Regan (ed.): *Saint Thomas*

Aquinas on Law, Morality and Politics

Jay Budziszewski: *Commentary on Thomas Aquinas's
Treatise on Law*

Harold Berman: *Law and Revolution*

Kenneth Pennington: *The Prince and the Law*

Brian Tierney: *The Idea of Natural Rights*

Etienne Gilson: *The Spirit of Medieval Philosophy*

De stora upptäcktsresornas tidevarv

Under 1400- och 1500-talens nya kontakter med Amerika och Afrika vanns nya insikter vad avser naturrätten. Mot de filosofer och exploatörer som i ursprungsbefolkningarna ville se »naturliga slavar« utan förmåga att styra sig själva, så försvarade påvar, filosofer och aktivister ursprungsbefolkningarnas fulla mänsklighet, rationalitet och rätt till frihet och till sina besittningar. Paulus III, Francisco de Vitoria och Bartholomeo de las Casas är viktiga namn, men de var ingalunda ensamma. Här lades en grund för senare tiders folkrätt och internationella rätt, även om deras budskap inte sällan ignorerades av samtiden.

☞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Eugenius IV: *Sicut dudum*

Paulus III: *Sublimis Deus*

Francisco de Vitoria: *De Indis*

Joel Panzer: *The Popes and Slavery*

James Brown Scott: *The Catholic Conception
of International Law*

Robert Royal: *Columbus and the Crisis of the West*

Edward Feser: *All One in Christ*

Samhällskontraktsteoriernas era

Under 1600- och 1700-talen fick så kallade samhällskontraktsteorier stor spridning genom filosofer såsom Thomas Hobbes, Jean Jacques Rousseau och John Locke. Deras teorier skiljer sig ganska mycket åt inbördes, men de har några gemensamma drag då de alla utgår från människan som isolerade individer i ett tänkt presocialt naturtillstånd som genom ett avtal sinsemellan – ett »samhällskontrakt« – upprättar staten och dess lagar. Oberoende av sanning och rätt. Kyrkan intog en mycket kritisk hållning till dessa teorier såsom helt i strid med den naturliga rätten. Kyrkans kritik rörde främst följande punkter:

1. Människan har i verkligheten aldrig varit i ett presocialt naturtillstånd utan har alltid varit en social varelse som lever i en väv av skyldigheter och rättigheter.
2. Det har aldrig ingåtts några »samhällskontrakt« av de slag dessa filosofer föreställde sig. De är helt och hållet fiktion, och samhället bygger inte på fiktioner.
3. De stater som föreställs upprättas genom dessa kontrakt bär alltid i sig en totalitär potential, då det alltid är staten själv som har tolkningsföreträde vad avser kontraktets innehåll och som själv sätter gränserna för sin makt. Om den alls gör det.
4. Hänger ihop med 3 och handlar om att den genom kontraktet upprättade staten inte fungerar som en funktion i samhället – det klassiska synsättet – utan tar form som något som befinner sig »över« samhället -lite grann såsom grabben förhåller sig till sin modelljärnväg.
5. De enda som tillmäts någon verklig, självständig, existens enligt kontraktsteorierna är kontraktets parter, individerna och staten. Sådant som familjer, släkter, lokalsamhällen, yrkesgemenskaper och kyrkor tillmäts ingen rätt *per se* utan så att säga försvinner eller existerar endast på nåder, på de

villkor kontraktet satt upp. Föga konstigt att kyrkans naturrättstradition var och är avvisande till dessa idéer.

Eftersom samhällskontraktsteoretikerna ofta talade om medborgarnas och människornas rättigheter har kyrkans kritik inte sällan framställts som att kyrkan under denna period »var mot de mänskliga rättigheterna«. Det är nonsens. Kyrkan var emot samhällskontraktsteoretikernas *idéer* om dessa rättigheters ursprung och innebörd. Efter att under en lång tid främst bedrivit negativ kritik presenterade kyrkan under 1800-talets andra hälft sin egen syn på hur samhället bör gestaltas, det som senare kommit att kallas kyrkans sociallära och som är starkt genomsyrad av den naturrättsliga traditionen. Viktiga milstolpar därvidlag är en serie encyklikor av påven Leo XIII, från *Aeterni Patris* 1879, som riktar uppmärksamheten på St Thomas av Aquino som ledstjärna för kyrkans tänkande, till *Rerum Novarum* 1891, den första egentliga socialencyklikan.

☞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Pius IX: *Syllabus errorum*

Leo XIII: *Diuturnum illud, Immortale Dei,*

Libertas praestantissimum och *Rerum novarum*

Jacques Maritain: *The Man and the State*

Thomas Bokenkotter: *Church and Revolution*

Louis Cardinal Billot SJ: *Liberalism*

Kampen mot de totalitära ideologierna

Kommunismens, fascismens och nazismens växande makt möttes under mellankrigstiden av kyrkans starka betoning av den enskilda personens värdighet och naturliga rättigheter. Fascismen kritiserades av Pius XI i encyklikan *Non abbiamo bisogno* 1928 som fördömde den fascistiska statens »statolatria« – tillbedjan av staten – som en form av avgudadyrkan. Nazismens nyhedendom och rastänkande fördömdes i encyklikan *Mit brennender Sorge* 1937. Samma år, ett decennium före FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, lade

Pius XI den mänskliga personens rättigheter till grundval för sin kritik av kommunismen i encyklikan *Divini Redemptoris*. Under kriget lägger Pius XII i en serie radiosända julbudskap personens värdighet och naturliga rättigheter till grund för sina förslag om staternas och det internationella samfundets reformering när freden var vunnen. Läroämbetets hävdande av de mänskliga rättigheterna under perioden kan sägas kulminera i St. Johannes XXIII:s encyklika *Pacem in Terris* publicerad mitt i det kalla kriget, några år före 1966 års FN-konventioner om mänskliga rättigheter.

Under samma tid lämnade en mängd betydande filosofer, statsvetare och jurister som verkade i den filosofiska traditionen efter St Thomas av Aquino –såsom Johannes Messner, Jacques Maritain, Heinrich Rommen, Yves R. Simon och Etienne Gilson – viktiga bidrag till att göra den mänskliga personens värdighet och naturliga mänskliga rättigheter till kärnvärden i efterkrigstidens demokratier. Detta inte minst då flera av dem verkade i exil undan nazismen i bland annat USA, där de bidrog till en stark renässans för naturrättslig teori. Deras arbeten vägledde också utformandet av många grundlagar i efterkrigstidens Väst Europa. Personer inspirerade av den klassiska naturrättsteorin såsom Jacques Maritain, Charles Malik och Carlos P. Romulo bidrog konkret och betydelsefullt till tillkomsten av FN:s universella förklaring om de mänskliga rättigheterna 1949.

☞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

Pius XI: *Divini redemptoris*

Jacques Maritain: *Christianity and Democracy*

☞ *The Rights of Man and Natural Law*

Samuel Moyn: *Christian Human Rights*

Carlo Invernizzi Accetti: *What is Christian Democracy?*

Efter Andra Vatikankonciliet

Under perioden efter Andra Vatikankonciliet, under 1960- och 70-talen, försvagades den naturrättsliga idé- och lärdoms traditionen i de katolska miljöerna. Detta är egentligen paradoxalt då St. Johannes XXIII i samband med konciliet i encyklikan *Pacem in terris* gett kraftfullt uttryck åt kyrkans tradition därvidlag och konciliet självt på ett unikt sätt pekat ut St. Thomas av Aquino som guide för teologin. Men nu övergav många moralteologer St. Thomas till förmån för sina egna favoritidéer, vilket kraftigt försvagade kyrkans möjligheter att sprida och hävda den naturrättsliga traditionen i det omgivande samhället. Även i katolska miljöer anammades medvetet eller omedvetet sekulära, individualistiska och i idéhistorisk mening liberala idéer om de mänskliga rättigheterna. Under St Johannes Paulus II:s långa pontifikat började dock en förbättring av situationen, manifesterad i *Katolska kyrkans katekes* och encyklikorna *Fides et ratio*, *Veritatis splendor* och *Evangelium vitae*. Under senare år har därtill thomistisk filosofi, inklusive naturrättsteori, haft något av en renässans som lämnat betydande bidrag till samtida diskussion om lag, rätt och politik – inte minst i USA – genom personer som Ralph McInerny, Russell Hittinger, Jean Porter, Jay Budziszewski, Pamela Hall, Brian M. McCall och Edward Feser, för att nämna några. Glädjande nog har intresset för klassisk naturrättsteori också vuxit utanför de katolska miljöerna. Detta är välkommet i en tid präglad av rättspositivism och då fler och fler talar om de mänskliga rättigheterna, men allt färre kan förklara vilka de egentligen är och var de kommer ifrån.

☞ TIPS FÖR VIDARE REFLEKTION:

John Lawrence Hill: *After the Natural Law*

Pierre Manent: *Natural Law and Human Rights*

Russell Hittinger: *The First Grace*

Patrick J. Deneen: *Why Liberalism Failed*

James Kalb: *The Tyranny of Liberalism*

FÖRFATTARPRESANTATION

Fil lic Lars F. Eklund, född 1963, har varit politiskt verksam (KD) på nationell och lokal nivå, bland annat som sakkunnig i Statsrådsberedningen, politisk sekreterare och kommunalråd i Göteborg, som partistyrrelseledamot och i Svenska Kommunförbundets styrelse. Bland hans publikationer återfinns *Subsidiaritetsprincipen: Dess bakgrund och innebörd*, SOU 1994:12, *Personalismen och naturrätten*, Timbro 1995, *Gemenskaperna och det gemensamma bästa*, Civitas 1996, *Ingen kris i befolkningsfrågan* (med Per Ericson), Timbro 1997, *Gravissimum illud principium*, GU 1997, *Prioritet för Prudentia*, HSFR 1998, *Kristna värden i europeisk politik*, Aalborgs universitetsforlag 1998, *Demokratin och det gemensamma bästa*, SOU 1994:74, *Doktrinen om de to sverd*, Minerva 2008 och *Varför bär överheten svärd*, Civitas 2008. Eklund har varit ledarskribent, krönikör och kulturskribent i bland annat Kristdemokraten, Världen idag, Smålandsposten och Samtiden.

OM JUSTITIA ET PAX

Kommissionen för rättvisa och fred, Justitia et Pax, är ett organ i stiftet verksamt i frågor kopplade till den katolska socialläran. Kommissionens uppgift är främst att ge biskopen råd och att främja kunskapen och engagemanget bland de troende i stiftet om socialläran och näraliggande frågor kopplade till hur den katolska tron får prägla den kristnes relationer till sin omvärld, nära och långt bort. Kommissionen representerar också stiftet i både nationella och internationella, liksom i både inom- och utomkyrkliga, sammanhang relevanta för dess ansvarsområde.

